

Državni izpitni center

SPOMLADANSKI ROK

SOCIOLOGIJA

NAVODILA ZA OCENJEVANJE

Sreda, 7. junij 2006

SPLOŠNA MATURA

Moderirana različica

IZPITNA POLA 1**ESEJSKA VPRAŠANJA (splošna ocenjevalna shema)**

-
- 0–5 ni razviden sociološki uvid v problem; navaja nekaj ugotovitev, dejstev, informacij, ki niti niso toliko pomembni za analizo, razlago ali razpravo o problemu;
-
- 6–9 delno opredeli problem; navaja nekaj dejstev, ugotovitev in informacij ter na njihovi osnovi delno že oblikuje sklepe, pomembne za analizo problema;
-
- 10–13 opredeli problem; navaja dejstva, ugotovitve, informacije; na osnovi navedenih podatkov oblikuje sklepe, pomembne za analizo problema, in jih že delno argumentira;
-
- 14–17 jasno opredeli problem; navaja ugotovitve, dejstva, informacije; na njihovi osnovi oblikuje sklepe in jih argumentira glede na poznavanje sociološke problematike; v argumentacijo vključuje sociološko terminologijo in kaže poznavanje za analizo problema bistvenih socioloških teorij;
-
- 18–20 jasno opredeli problem; navaja podatke, informacije, dejstva; te med seboj povezuje, oblikuje sklepe in jih celovito argumentira; v argumentaciji izkazuje poznavanje sociološke terminologije in za analizo problema poglobitnih teorij; ugotovitve širše povezuje; navaja tudi izvirne poglede na problematiko.
-

Ocenjevalec upošteva tudi jezikovno oblikovanost besedila. Če meni, da problem ni predstavljen jezikovno ustrezno, lahko zmanjša skupni seštevek za največ 5 točk.

IZPITNA POLA 1

DODATNA NAVODILA ZA OCENJEVANJE ESEJSKIH ODGOVOROV

1. **Razpravljajte o tezi, da je posameznikova svoboda v socializacijskih procesih v modernih družbah večja kakor v tradicionalnih družbah. Soočite argumente ZA in PROTI.**

Kandidati/kandidatke za najvišje število točk (18–20 točk) v svojem odgovoru **opredelijo socializacijo** in njen **vpliv** na posameznika oziroma oblikovanje njegove osebnosti (pogojevanje in hkratno omejevanje svobode). Predstavijo tudi **moderne družbe** in jih umestijo v čas, ob tem vključijo informacijo, da je socializacija v modernih družbah **drugačna** od tiste v predmodernih družbah. Vprašanje večje svobode posameznika v modernih družbah z vidika socializacije predstavijo z argumenti ZA in PROTI.

ZA (Ulrich Beck – navajanje imena ni nujno):

- višja življenjska raven prebivalstva (množična poraba, več prostega časa, različni življenjski stili),
- večje možnosti šolanja, izbira študija in poklica,
- mobilnost ljudi v socialnem in geografskem prostoru,
- liberalna družinska in institucionalna vzgoja,
- več možnosti individualizacije spolne identitete in spolnih vlog
- itd.

PROTI (frankfurtska šola, Nashbitt, reprezentacije človeka v umetnosti, npr. v literaturi: Huxley – navajanje imen ni nujno):

- tehnološki napredek, ki zmanjšuje nadzor nad lastnim življenjem,
- gospodarski in politični procesi so zunaj nadzora posameznika,
- konformizem, ki ga ustvarjajo mediji,
- neosebne avtoritete (trg blaga, delovne sile, kapital, javno mnenje, trendi popularne kulture, standardizacija izdelkov in storitev, standardizacija v izobraževanju, v delovnih razmerah)
- itd.

V sestavku soočijo najmanj dva argumenta ZA in dva PROTI in ugotovijo, da se v realnem življenju pojavljata oba vidika, ki se med seboj neločljivo prepletata. Vključitev le ene vrste argumentov je mogoče oceniti z največ 13 točkami, če je ta del naloge iz naslova opravljen dobro.

2. **Opišite glavne značilnosti birokratske organizacije ter analizirajte njene prednosti in slabosti. V odgovor vključite razpravo o slabostih birokratske organizacije in jo povežite z analizo sodobnih teženj po preoblikovanju birokratskih organizacij.**

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) v odgovor vključiti:

- Opis **značilnosti** birokratske organizacije po M. Webru: jasna delitev dela, hierarhična struktura, abstraktna pravila, nepristransko in brezosebno opravljanje vlog, strokovnost osebja, ločenost službe od zasebnega življenja.
- Analiza **prednosti** birokratskih organizacij: so maksimalno **racionalne**, zato zagotavljajo **točnost, hitrost, predvidljivost, cenenost in učinkovitost**.
- Analiza **negativnih** plati, slabosti (disfunkcionalnost) birokratskih organizacij: **nefleksibilnost, dušenje ustvarjalnosti in brezosebnost**; formalizirani postopki postanejo **sami sebi namen** (Merton), birokratska organizacija je mehanizem **nadzorovanja** ljudi in njihovega delovanja (Foucault).

- Analiza sodobnih teženj po **preoblikovanju** birokratskih organizacij: birokratska organizacija in neformalna organizacija; organizacije, ki omogočajo **timsko delo** in bolj **demokratično odločanje**; od hierarhične k **omrežni** organizaciji; razvoj računalniške tehnologije omogoča nastajanje **virtualnih** organizacij, ki se korenito razlikujejo od dosedanjih organizacijskih rešitev itd.

Iz odgovora morajo biti razvidne značilnosti, prednosti in slabosti birokratskih organizacij ter sodobne težnje po njihovem preoblikovanju. Ni nujno, da kandidati/kandidatke vključijo vse naštetе možnosti.

3. **Razpravljajte o pomenu zaposlitve ter o vertikalni in horizontalni segregaciji žensk na trgu dela.**

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) v odgovoru:

- opredeliti **zaposlitev**,
- pojasniti **pomen zaposlitve za oba spola** (vir dohodkov, status, socialne pravice itd.),
- pojasniti **pomen zaposlitve za ženske** (ekonomska neodvisnost, vpetost v širše socialne mreže itd.),
- pojasniti, da se ženske zaposlujejo predvsem v panogah, ki naj bi bile blizu tako imenovani »ženski naravi« (skrbstveni poklici, zdravstvo, šolstvo itd.) – **horizontalna segregacija**,
- pojasniti, da so to poklici, kjer so ženske za isto stopnjo izobrazbe manj plačane kakor moški,
- pojasniti, da ženske težko napredujejo na najvišje položaje v hierarhiji – **vertikalna segregacija**.

4. **Pojasnite družbene okoliščine razvoja moderne znanosti ter razpravljajte o pomenu znanosti v modernih družbah.**

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) v odgovoru:

- ugotoviti, da se je moderna znanost začela razvijati v **Evropi**;
- izpostaviti pomen **razsvetljenstva**, vlogo **protestantizma**, uporabo **eksperimenta** kot znanstvene metode, pojmovanja, da je človek gospodar narave, **profesionalizacijo** znanosti in nastanek **znanstvene** skupnosti itd.;
- v razpravi o pomenu znanosti za moderne družbe izpostaviti pomen **praktične** funkcije, ki se kaže zlasti v gospodarskem razvoju neke družbe;
- ugotoviti, da so zaradi pomena znanosti v modernih družbah pogosto **kršene norme** delovanja znanstvene skupnosti (avtonomnost, univerzalizem, nepristranskost in organizirani skepticizem).

5. **Analizirajte modernizacijske spremembe na ekonomskem področju in v sistemu slojevitosti ter pojasnite njihovo medsebojno povezanost.**

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20) v odgovoru:

- ugotoviti, da je najpomembnejša sprememba na ekonomskem področju **industrializacija**, s katero so se bistveno spremenili načini in vrste proizvodnje: razvoj tehnologije, premik iz primarnega v sekundarni in terciarni sektor, blagovno-denarna proizvodnja izrinja naturalno, prevladujoča oblika preživetja večine prebivalstva postane podjetniško organizirano mezdno delo itd.;
- analizirati **spremembe v sistemu slojevitosti**: razkroj stanovske družbe, oblikovanje odprtega sistema slojevitosti, naraščanje pomena pridobljenega statusa, oblikovanje novih družbenih razredov itd.;
- pojasniti, kako sta bili obe področji sprememb **povezani**: industrializacija in blagovno-denarno (tržno) gospodarstvo sta »rušili« fevdalne pregrade, novi način proizvodnje je zmanjševal pomen pripisanega družbenega statusa, oblikujejo se novi družbeni razredi itd.

IZPITNA POLA 2

1. DELO IN PROSTI ČAS

1. *Opreделите brezposelnost po metodi ILO. (1 točka)*

Brezposelne po metodi ILO so osebe:

- ki niso opravljale nobenega plačanega dela,
- ki so v dveh tednih od dneva, ko so anketirane, **pripravljene začeti opravljati** neko **plačano delo**,
- ki so v zadnjih štirih tednih pred anketo aktivno **iskale zaposlitev**
- ki **čakajo**, da bodo začele delati.

Kandidati/kandidatke dobijo za dva v odgovor vključena elementa 1 točko, sicer ustrezno manj.

2. *Navedite in kratko predstavite dve različni obliki brezposelnosti. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko navedejo in predstavijo naslednje oblike brezposelnosti:

- **sezonska** brezposelnost,
- **friksijska** brezposelnost,
- **strukturna** brezposelnost,
- **ciklična** brezposelnost.

Za vsako pravilno navedbo dobijo 0,5 točke (skupaj največ 1 točko), za vsako ustrezno pojasnilo še po 1 točko (skupaj največ 2 točki).

3. *Vir A predstavlja nekaj družbenih vidikov brezposelnosti. Kakšne posledice ima brezposelnost za življenje posameznika? Navedite in kratko pojasnite dve. (2 točki)*

Kandidati/kandidatke lahko pojasnjujejo:

- **materialno ogroženost,**
- **socialno zapostavljenost,**
- **občutek nekoristnosti,**
- **psihično nestabilnost,**
- **socialno izključenost**
- **itd.**

Za vsako ustrezno navedbo (upoštevamo tudi ustrezne opisne formulacije) dobijo 0,5 točke, za vsako pojasnilo še 0,5 točke, skupaj največ 2 točki.

4. *Profesije imajo svojo posebno profesionalno kulturo. Predstavite njene značilnosti. Pomagajte si z virom B. (2 točki)*

Praviloma to pomeni, da pripadniki profesije ustanavljajo svoja **profesionalna združenja**, ki člane **povezujejo**, oblikujejo **profesionalno etiko**, presojujejo delovanje članov ipd. Za vsako vključeno ustrezno značilnost profesionalne kulture dobijo kandidati/kandidatke po 1 točko, skupaj največ 2 točki.

5. Poleg profesionalne etike ločujejo poklice in profesije še druge razlike. Utemeljite ločevanje med poklici in profesijami z dvema argumentoma. (3 točke)

Kandidati/kandidatke lahko utemeljujejo ločevanje med poklici in profesijami z naslednjimi argumenti:

- poklici bolj temeljijo na **izkustvu** (veščinah), profesije bolj na teoretskem **znanju**,
- za profesije je bolj značilna **strokovna avtonomija**/avtoriteta strokovne sodbe,
- profesije so bolj pod **nadzorom javnosti**,
- poklicno delo je bolj **fizično**/rutinsko, profesionalno bolj **umsko**/ustvarjalno,
- **dostop** do profesij je bolj **omejen**
- itd.

Za vsako ustrezno utemeljitev dobijo 1,5 točke, skupaj največ 3 točke.

6. Katera tehnologija, predstavljena v viru C, naj bi v 21. stoletju prevladala v množični proizvodnji? Navedite jo in kratko predstavite dve njeni značilnosti. (2,5 točke)

V viru C je predstavljena **avtomatizirana/informacijska/računalniška/kibernetska tehnologija** (0,5 točke). Kandidati/kandidatke lahko navajajo naslednje njene značilnosti:

- zahteva več **znanja**,
- daje več možnosti za **ustvarjalnost**,
- dopušča več **fleksibilnosti** v organizaciji dela,
- omogoča večji **nadzor** nad delovnim procesom,
- **osvobaja** od rutinskega dela,
- vpliva na spremenjen **odnos do dela**
- itd.

Za predstavitev vsake ustrezne značilnosti dobijo 1 točko, skupaj največ 2 točki.

7. Analizirajte vpliv razvoja tehnologije na poklicno in izobrazbeno strukturo zaposlenih. V analizo vključite vsaj dva vidika medsebojne povezanosti. (4 točke)

Kandidati/kandidatke lahko vključijo v odgovor:

- zvišajo se zahteve po **bolj izobraženi** delovni sili,
- **izumiranje poklicev** in **nastajanje** novih,
- **bifurkacija** delovne sile
- itd.

Za vsak ustrezen vključen vidik dobijo kandidati/kandidatke po 2 točki, skupaj največ 4 točke.

2. DRUŽBENA MOČ IN OBLAST

1. V viru A je predstavljena ena od opredelitev politike. Na kratko razložite še drugo možno opredelitev politike. (2 točki)

Druga možna opredelitev politike je, da je politika dejavnost, v kateri se **izražajo, soočajo in usklajujejo različni interesi** in skrb za **skupno dobro**, to pa zagotavlja tudi **red, stabilnost, pravičnost** itd.

Kandidati/kandidatke dobijo 2 točki za ustrezno razlago tega pojmovanja politike.

2. Kaj je po Webbru (družbena) moč? (2 točki)

To je sposobnost **uveljavljanja** lastnih interesov **kljub nasprotovanju** drugih (ali: zmožnost odločanja o ravnanju drugih tudi proti njihovi volji itd.).

Kandidati/kandidatke dobijo 2 točki za ustrezno opredelitev moči.

3. Med katerima oblikama moči navadno razlikujemo v sociologiji? Navedite ju in pojasnite razliko med njima. (4 točke)

V sociologiji razlikujemo med **oblastjo ali avtoriteto** (0,5 točke) in **prisilo** (0,5 točke).

Razlika med njima je v **legitimnosti** (1 točka).

Oblast je oblika moči, ki je **sprejeta kot legitimna**, to je upravičena, pravilna itd. in se ji **prostovoljno** podrejamo. (1 točka)

Prisila je oblika moči, ki ji **podrejeni ne priznavajo legitimnosti**; temeljni motiv poslušnosti je **strah pred sankcijami**. (1 točka)

4. Razložite pojem »avtoritarni režim«, ki je omenjen v viru B. V razlago vključite štiri značilnosti. (4 točke)

Kandidati/kandidatke lahko v razlagi navedejo naslednje značilnosti:

- **nep priznavanje raznolikosti** političnih (družbenih) interesov,
- **omejevanje** temeljnih človekovih pravic in svoboščin ter političnih pravic,
- ponavadi so sistemi **enostrankarski**,
- volitve – če že so – prispevajo k ustvarjanju vtisa, da oblast uživa široko podporo, to je k **prikrivanju nedemokratske prakse**,
- **odsotnost** delitve oblasti
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako ustrezno vključeno in razloženo značilnost po 1 točko (skupaj 4 točke). 4 točke lahko dobijo tudi, če so vključili manj značilnosti (npr. samo dve), vendar so jih temeljiteje in bolj celovito razložili.

5. Za katere politične »režime« oziroma sisteme naj bi veljale trditve pluralistov, omenjene v viru C? (1 točka)

Za **demokratske**. (1 točka).

6. Kateri mehanizmi posameznikom in skupinam omogočajo izražanje njihovih interesov? Navedite in kratko razložite dva. (2 točki)

Kandidati/kandidatke lahko navedejo **volilno pravico** in s tem možnost udeležbe na volitvah, vključevanje v **politične stranke** in **interesne skupine**, **različne oblike protestov**, **lobiranje** itd. Za vsako navedeno in ustrezno razloženo možnost dobijo po 1 točko (skupaj 2 točki).

7. *Katere teorije izrecno nasprotujejo pluralističnemu pristopu in zakaj? (2,5 točke)*

Elitistične teorije (0,5 točke); ker pluralistični pristop **ne upošteva razlik v moči** med posameznimi družbenimi skupinami, ker **interesi ekonomsko šibkih najpogosteje niso zastopani**, ker torej **nimajo vsi enakih možnosti** za politično participacijo itd. (2 točki za ustrezno pojasnilo, drugače ustrezno manj za pomanjkljivo razlago)

3. RELIGIJA

1. *Kako je po Webrovih ugotovitvah protestantizem vplival na nastanek evropskega kapitalizma? Pomagajte si z virom A. (4 točke)*

Po Webrovih ugotovitvah je bil to **vpliv protestantske etike na ekonomsko dejavnost ljudi** (1 točka).

Protestantizem s svojim naukom o predestinaciji povzroča religiozno negotovost, ta pa se blaži s **sistematično** in **vztrajno** ekonomsko dejavnostjo, to je s **trdim poklicnim delom** in s **ponovnim investiranjem** ustvarjenega bogastva. (2 točki za ustrezno razlago)

Tako protestantska etika vpliva na nastanek kapitalizma, ki temelji na **sistematičnem ustvarjanju dobička**. (1 točka)

2. *Kako sociološko imenujemo proces, ki je predstavljen v viru B? Na kratko predstavite tri značilnosti oziroma vidike tega procesa. (4 točke)*

Sekularizacija. (1 točka)

Ta proces vključuje:

- **zmanjševanje pomena** religije v gospodarskem, političnem in kulturnem življenju,
- religija postane **relativno avtonomno** področje družbenega življenja,
- **upad religioznosti** med prebivalstvom in neupoštevanje religioznih norm v vsakdanjem življenju,
- **svobodna izbira** religioznih usmeritev in potrošniški odnos do religijskih organizacij
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako na kratko predstavljeno značilnost po 1 točko (skupaj 3 točke).

3. *Opreделите verski fundamentalizem v modernih družbah. (2,5 točke)*

Fundamentalizem so **konservativne religijske doktrine, gibanja** in **skupine**. (1 točka)

Usmerjene so **proti moderni družbi** in se zavzemajo za **preureditev družbe** v skladu z njihovimi verskimi nazori. (1,5 točke)

4. *Pojasnite razliko med krščanskim in islamskim fundamentalizmom. (2 točki)*

Oba sta usmerjena proti modernizaciji, vendar se krščanski sooča z **»lastno«** modernizacijo, medtem ko je bila modernizacija islamskemu svetu **delno vsiljena s kolonizacijo** in danes z globalizacijo. (2 točki za ustrezno pojasnjeno razliko)

5. *Navedite enega od pojavov revitalizacije religije. (1 točka)*

Kandidati/kandidatke lahko navedejo enega od naslednjih pojavov:

- **nova religiozna gibanja,**
- **sekularna** in **civilna** religija,
- **ljudska** religioznost,
- verski **fundamentalizem**
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za pravilno navedeni pojav 1 točko.

6. *S pomočjo vira C ugotovite, katere trende razkrivajo longitudinalne raziskave religioznosti in obiskovanja verskih obredov v Sloveniji. (2 točki)*

Upadanje religioznosti in **obiskovanja verskih obredov** se pokaže v **sedemdesetih** letih (1 točka), **povečevanje** obojega nastopi že v **osemdesetih letih** (1 točka), zato na religioznem področju kljub družbeni transformaciji v devetdesetih letih ni večjih sprememb.

7. *Ali slovenske raziskave religioznosti razkrivajo razlike v stopnji religioznosti med moškimi in ženskami in med pripadniki različnih družbenih slojev? (2 točki)*

Delež religioznih žensk je **višji** od deleža moških (1 točka); **več vernosti** je pri **nižjih** družbenih slojih (1 točka).

4. ŠOLA

1. *Opreделите pojem šole. (2 točki)*

Šola je **družbena institucija** (1 točka), v kateri poteka načrten in sistematičen **proces vzgoje in izobraževanja** (1 točka).

2. *Kdaj pride do ekspanzije šolstva in katere družbene okoliščine jo omogočijo? Navedite in na kratko pojasnite dve družbeni okoliščini. (3,5 točke)*

Do ekspanzije šolstva pride po **2. svetovni vojni**. (0,5 točke)

Družbene okoliščine, ki omogočijo ekspanzijo šolstva, so:

- **znanstvene in tehnološke spremembe,**
- **razvoj terciarnega sektorja,**
- **ekonomska rast,**
- **rast življenjskega standarda**
- **itd.**

Kandidati/kandidatke dobijo za navedbo in pojasnitev vsake posamezne družbene okoliščine po 1,5 točke, skupaj 3 točke.

3. *Pojasnite pojem šolski kurikulum ter poimenujte in izpostavite razliko med dvema oblikama kurikula, ki sta značilni za šolo. Pomagajte si z virom A. (4 točke)*

Kurikulum pomeni **celoto vsebin in postopkov dela v šoli**. (1 točka).

Za šolo sta značilna **uradni** (0,5 točke) in **prikriti (skriti)** (0,5 točke) kurikulum. Uradni se kaže v jasno in **neposredno** izraženih zahtevah glede vsebin in obsega snovi, načina preverjanja in ocenjevanja znanja, v pogojih za napredovanje itd., prikriti kurikulum pa se izraža **posredno**, pomeni vrednote, ki se kažejo v hišnem redu, komunikaciji med učitelji in učenci, v sistemu nagrad in kazni, v ritualih itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za ustrezno pojasnitev razlike še 2 točki, drugače ustrezno manj.

4. *Pojasnite, kako različna družinska okolja (slojevska pripadnost) vplivajo na različne jezikovne sposobnosti otroka in s tem na uspešnost v šoli. Pomagajte si z virom B. (3 točke)*

Otroci v svojem družinskem okolju (primarni socializaciji) pridobijo **različne** jezikovne sposobnosti in s tem različne možnosti za uspešnost v šoli.

Šolsko izobraževanje teče v okviru elaboriranega koda, ta je značilen za **višji in srednji** družbeni sloj in vsebuje obsežnejši besedni zaklad, sposobnost izražanja abstraktnih idej itd. (1,5 točke)

Za otroke iz **nižjega družbenega sloja** (iz etničnih in drugih socialnih manjšin) pa je značilna uporaba restriktivnega koda, ta vsebuje omejen besedni zaklad, kratke, slovnično preproste in pogosto nedokončane povedi itd. (1,5 točke)

Kandidati/kandidatke lahko pojasnijo razliko tudi z razlago pomena kulturnega kapitala za šolsko uspešnost.

5. *Vir B govori o pomenu družinskega okolja (slojevske pripadnosti) za šolsko uspešnost. Navedite še dve determinanti pripisanega družbenega statusa, ki vplivata na uspešnost v šoli in eno na kratko pojasnite. (2 točki)*

Na uspešnost v šoli vplivajo:

- **etnična pripadnost,**
- **verska pripadnost,**
- **rasna pripadnost,**
- **spol.**

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako pravilno navedbo po 0,5 točke, skupaj 1 točko, za ustrezno pojasnitev ene od determinant pa še 1 točko.

6. *Pojasnite protislovnost družbene vloge šole. (3 točke)*

Protislovnost družbene vloge šole je v tem, da je po eni strani **prenašalka državne ideologije** in pomaga ohranjati in reproducirati obstoječa družbena razmerja (**družbeno neenakost**)

(1,5 točke), po drugi strani pa je tudi **vizionarska** in lahko vpliva na spreminjanje obstoječih družbenih razmerij, **pripadnikom nižjih družbenih slojev** omogoča tudi družbeno **promocijo** (1,5 točke).